

УДК – 332.33(477.53)

*Дядик Т.В., к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Погребняк Л. П., аспірант, Полтавської державної аграрної академії,
м. Полтава*

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ – ОСНОВА ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ПОЛТАВЩИНИ

Diadyk Tatyana

*associate professor of the Department of Business Economics
Pohrebniak Liudmyla, Post graduate student of the Department of Business
Economics, Poltava State Agrarian Academy, Poltava*

LAND RESOURCES – BASIS OF PRODUCTION POTENTIAL OF AGRARIAN FORMATIONS OF POLTAVA REGION

Анотація. Одним із складових елементів ресурсного потенціалу є земля. Вона активно впливає на процес виробництва, є його найважливішим складовим елементом, базою для органічного поєднання інших виробничих ресурсів. В статті проаналізовані дані у системі землекористування і землеволодіння, визначено ступіть використання землі та рівень ефективного сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано напрями ефективного використання в аграрних формуваннях досліджувального регіону. Основним напрямом підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів є послідовна інтенсифікація аграрного виробництва. Актуальність і практична необхідність суспільно-географічних досліджень земельних ресурсів полягає у вирішенні проблеми раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу, що перебуває в трансформаційному стані. Покращення економічної ситуації в сільському господарстві і забезпечення максимального використання його можливостей досягається за умови раціонального використання ресурсів на основі їх пропорційності і збалансованості.

Abstract. One of the constitutive components of the resource potential is land. It actively influences production process, it is its most important constitutive element, the basis for the organic combination of other productive resources. In this article the data in land-use and land-tenure system is analyzed, the rate of land use and the level of efficient agricultural production are determined. We substantiated the areas of efficient use in agrarian formations of the region being studied. The main direction of increasing the economic efficiency of land resource use is the consistent intensification of agrarian production. The rationale and practical need for social and geographical study of land resources lies in solving the problem of efficient use of the land resource potential that is being transformed. Improving the economic situation in agriculture and facilitating the maximum use of its potential is achieved through rational use of resources based on their proportionality and balance.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, ефективність, аграрні формування, сільськогосподарські угіддя.

Keywords: land, land resources, efficiency, agrarian formations, agricultural lands.

Постановка проблеми. Конституція України, виходячи з незамінності землі як природного ресурсу, цілком закономірно визнала її основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Як відомо, 2/3 загальної площі сільськогосподарських угідь України мають чорноземні ґрунти, які за рівнем природної родючості є одними з найкращих. Чорноземи нашої країни становлять 8,7% усіх чорноземів світу. Отже, ми маємо унікальний земельноресурсний потенціал, ошадливе, ефективне, раціональне й екологіобезпечне використання та всіляка охорона якого є в сучасних умовах однією з найактуальніших проблем національної безпеки держави [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ролі і місце земельних ресурсів у системі соціально-економічного розвитку присвячена значна кількість наукових праць провідних вітчизняних учених, таких як

П. Борщевський, В. Будзяк, В. Голян, А. Крисак, М., Комаров, Д. Крисанов, А. Третьак, Л. Шашула, та вчених інших країн, а також публікацій відомих громадських діячів. Одні з них розглядають землю (земельні ресурси) як чинник соціально-економічного розвитку та як ресурс, що служить динамізації розширеного відтворення національного багатства. Інші вважають, що земельні ресурси розглядаються як основа ресурсного потенціалу аграрної сфери, яка відіграє вирішальну роль у розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення населення життєво необхідними благами.

П. Борщевський вважає земельні ресурси одним із найважливіших компонентів природного середовища, які використовуються для виробництва матеріальних благ. Земельні ресурси, на його думку, є незамінним національним багатством. Людина без землі не може творити, оскільки це той матеріал, на якому і за допомогою якого працею створюються продукти — результати її діяльності [3, с. 7]. Д. Крисанов розглядає землю як найважливіший ресурс сільського господарства [4, с. 379]. На думку В. Будзяка, земля завжди була необхідною умовою і складовим елементом процесу відтворення матеріальних цінностей, у тому числі тих, які безпосередньо не створюються в сільському господарстві [1, с. 168].

Метою статті є дослідження тенденцій використання земельних ресурсів, здійснення комплексного статистико-економічного аналізу закономірностей розвитку землекористування в аграрних підприємствах, виходячи з регіональних особливостей виробництва та обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності землекористування в аграрних формуваннях Полтавської області.

Викладення основних результатів. Полтавщина розташована в центральній частині України в лісостеповій зоні з помірно-континентальним кліматом. На півночі область межує з Чернігівською та Сумською областями, на сході – з Харківською, на півдні – з Дніпропетровською і на заході – з Київською, Черкаською та Кіровоградською. Загальна довжина меж близько

1100 км, з яких 162 км – по Кременчуцькому і Дніпродзержинському водосховищах.

У 2016 р. із загальної площі Полтавської області 2875,068 тис. га (4,6 % площі України), сільськогосподарські землі склали 2223,198 тис. га – 77,3 % , сільськогосподарські угіддя 2165,381 тис. га, або 75,31 %, з них орні землі становили 1774,686 тис. га, або 61,7 % від усієї території (82 % сільськогосподарські угіддя). Значних змін у структурі та стані використання земель, в порівнянні з попередніми роками, не відбулося. В цілому Полтавська область має значний агроресурсний потенціал. Сільськогосподарська освоєність території складає більше 60%.

Полтавщина належить до областей, забезпечених природними ресурсами вище середніх показників по Україні. На території області розвідано та експлуатується багато нафтових, нафтогазоконденсатних, газових і газоконденсатних родовищ. В районі Кременчуцької аномалії зосереджені запаси залізних руд. Серед інших корисних копалин – торф, будівельні матеріали, мінеральні води.

Земельні ресурси Полтавської області є одним із найбільш вагомих економічних активів України, унікальні за своїми властивостями. Орні землі представлені, в основному, родючими чорноземами та їх різновидами. Потрібно зазначити, що більшу частину території області (до 65%), займають чорноземи найродючіші різновиди ґрунтів, сюди входять такі райони: Пирятинський Гребінківський, Оржицький, Лубенський, Миргородський, Гадяцький, Зіньківський, Шишицький, Решетилівський, Глобинський, Кобеляцький, Полтавський, Котелевський, Чутівський, Карлівський.

В Полтавській області переважають сільськогосподарські землі, що знаходяться під ріллею, тобто використовуються для посіву та вирощування сільськогосподарських культур.

За даними Головного управління Держземагенства у Полтавській області, доля таких земель від загальної кількості сільськогосподарських угідь 61,7% в цілому по області. Це свідчить про значний агроресурсний

потенціал області. Незначний, відсоток земель припадає на багаторічні насадження 1,0%, тобто на землі під виноградниками, садами та іншими багаторічними насадженнями. Сіножаті та пасовища займають 12,5%.

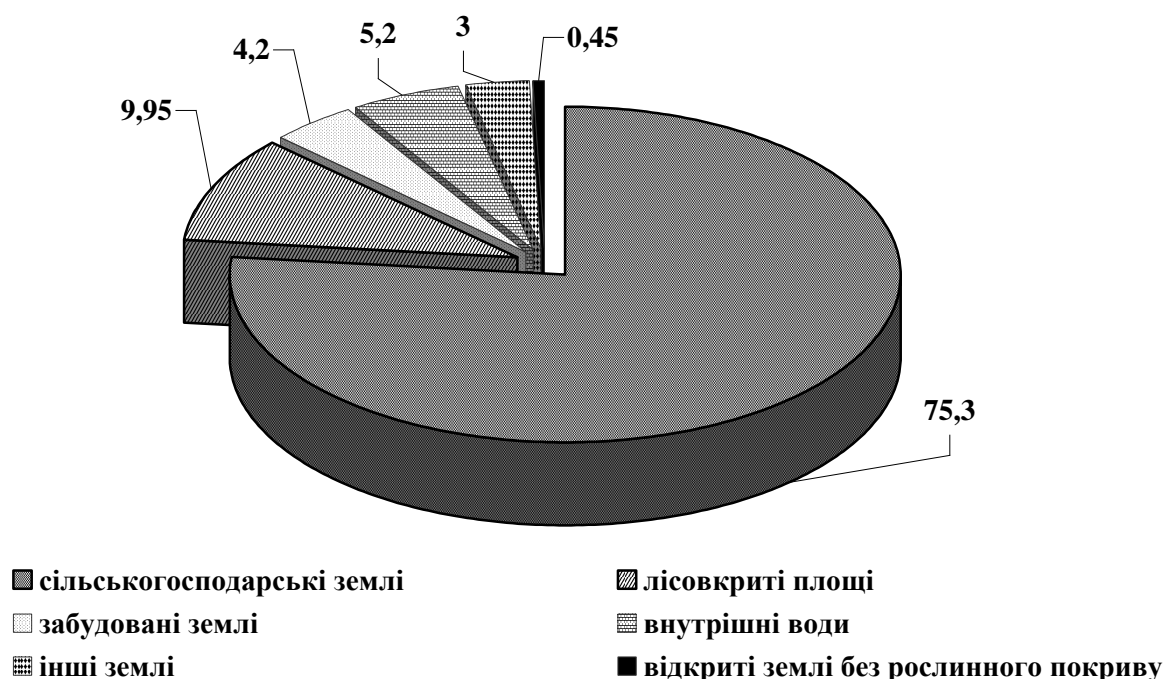

Рис. 1. Структура земельного фонду Полтавської області станом на 01.01.2017 р.

Джерело: побудовано за даними [5]

Сільськогосподарське виробництво є однією з провідних галузей економіки Полтавщини. Основою рослинництва області є виробництво зернових культур, цукрових буряків і соняшнику. У 2016 році виробництво валової сільськогосподарської продукції порівняно з 2015 роком збільшилось на 3,1 %, в тому числі в сільгосп підприємствах на 6,0 %. За обсягами виробництва валової продукції в сільському господарстві область займає 2 місце серед регіонів України, в розрахунку на одну особу – 4 місце. Маючи 5 % сільськогосподарських угідь країни, в 2016 році всі категорії господарств області виробили 8,7 % зернових та зернобобових культур (включаючи кукурудзу) від загальнодержавного обсягу, 15,1 % – цукрових буряків (фабричних), 6,2 % – соняшнику на зерно, 11,4 % – сої.

Полтавщина продовжує залишатися лідером в Україні з виробництва зерна.

Таблиця 1

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами Полтавської області, 2005-2016 рр., тис. т

Культури	Роки						2016 р. до 2005 р. (+;-)
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	
Зернові та зернобобові культури	2850,7	2853,7	5639,6	4821,5	5363,2	5783,1	2932,4
Цукрові буряки (фабричні)	1802,7	1802,5	1546,0	1740,0	1395,8	2089,6	286,9
Соняшник	287,6	465,4	729,5	710,8	848,4	824,4	536,8
Картопля	950,4	818,8	984,0	1179,5	1137,9	1065,4	115,0
Овочі культури	350,0	405,6	462,6	521,7	517,3	522,2	172,2
Культури плодові та ягідні	39,9	100,7	116,2	106,5	106,1	77,2	37,3

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

Рекордними для області є як урожайність, так і валовий збір (5,8 млн. т) (табл. 1). Кукурудзи на зерно отримано 4,2 млн. тонн, це також найвищий показник в державі. Валовий збір сої – 496,9 тис. тонн (1 місце в Україні).

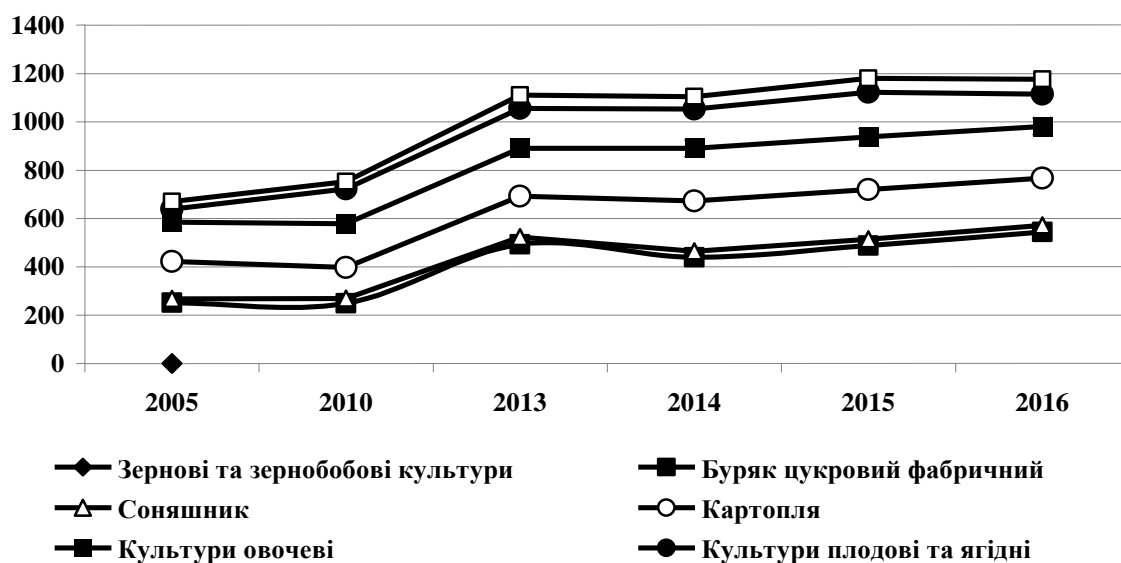

Рис. 2. Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Полтавської області

Джерело: побудовано за даними [6]

За статистичними даними на цукрові заводи надійшло 2,1 млн. тонн буряків з урожаю 2016 року (друге місце серед регіонів), що на 51 % перевищує показник попереднього маркетингового року.

Дані таблиці 1 та рисунка 2 дають змогу проаналізувати лише динаміку зміни обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і зовсім не відображають причини зміни цих обсягів. Велике значення для нормального розвитку виробництва в аграрних підприємствах Полтавської області має правильно обґрунтована структура посівних площ (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать, що у 2016 році загальна посівна площа під сільськогосподарськими культурами в усіх категоріях господарств становила 1493, тис. га, що на 23,3 тис. га більше порівняно з 2005 р. Сьогодні землеробство регіону характеризується значними змінами в структурі посівних площ.

Слід відмітити незначне збільшення частки посівних площ зернових та зернобобових культур з 62,6 % у 2005 р. до 62,9 % у 2016 р., технічних культур з 17,0 % до 23,6 %, відповідно. Разом з тим кормові та овочево-баштанні культури за досліджуваний період зменшилися овочево-баштанні на 4,2 тис. га., а кормові на 6,5 тис. га. Основною причиною зміни в структурі посівних площ є стрімке скорочення поголів'я у аграрних підприємствах. Крім того, господарства області переорієнтувалися на вирощування лише високорентабельної продукції. Зокрема, рівень рентабельності виробництва сої становить 66,3%; соняшнику – 63,1% культур зернових та зернобобових – 59,9 %, ріпаку – 43,8%.

Фінансові результати від основної діяльності аграрних формувань у 2016 р. становив 8222, 1 млн. грн. прибутку проти 11854, 5 млн. грн у 2015 р., рівень рентабельності у цілому склав 47, 8% проти 67, 3 у 2015 р. У галузі рослинництва в 2016 р. в цілому по області реалізація сільськогосподарської продукції була прибутковою. Середня ціна продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації в

2016 р. порівняно з 2015 р. зросли на 9,0 %, у тому числі на продукцію рослинництва – на 8,2%, тваринництва – на 9,8 %.

Таблиця 2

Динаміка складу і структури посівних площ сільськогосподарських культур у Полтавській області, 2005-2016 рр.

Роки	Загальна посівна площа		в тому числі							
			Зернові та зернобобові культури		Технічні культури		Картопля і овочево-баштанні культури		Кормові культури	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
2005	1470,1	100	919,7	62,6	250,6	17,0	82,8	5,6	217,0	14,8
2010	1496,9	100	936,2	62,5	310,9	20,8	86,3	5,8	163,5	10,9
2013	1526,0	100	1020,4	66,9	282,8	18,5	81,5	5,3	141,3	9,3
2014	1492,6	100	952,1	63,8	324,6	21,7	80,3	5,4	135,6	9,1
2015	1482,3	100	934,3	63,0	343,5	23,2	79,0	5,3	125,5	8,5
2016	1493,4	100	939,1	62,9	352,0	23,6	78,6	5,3	123,7	8,3

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

За даними таблиці 3 можна зробити висновки, що в досліджуваному регіоні розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь господарствами області у 2016 р. одержано 598,7 тис. грн валової продукції, що на 240,2 тис. грн більше порівняно з 2005 р. та 286,0 тис. грн. чистого прибутку, що на 249 тис. грн більше порівняно з 2010 р. За проаналізований період спостерігається тенденція до збільшення обсягів виробництва окремих видів продукції в розрахунку на 100 га ріллі.

Таким чином, у процесі використання землі, особливо сільськогосподарського призначення, повинні поєднуватися як інтереси конкретних землекористувачів, так і суспільства в цілому, всіх учасників земельних відносин. Використання земель повинно [4]:

- 1) відповідати соціально-економічним інтересам розвитку країни в цілому, окремих галузей, регіонів і конкретних землекористувачів;
- 2) найбільш повно враховувати природні й економічні умови та властивості конкретних територій і передбачати оптимальне співвідношення

Таблиця 3

Динаміка земельно-ресурсного потенціалу Полтавської області та ефективності його використання, 2005-2016 рр.

Показники	Роки						2016 р. до 2005 р. (+;-)
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	
Загальна земельна площа	2875,1	2875,0	2875,0	2875,0	2875,0	2875,0	-
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	1906,7	1873,8	1849,8	1842,1	1837,1	1837,1	- 69,6
в т. ч. рілля	1704,6	1717,9	1717,4	1712,7	1713,2	1713,2	+8,6
Посівна площа, тис. га	1470,1	1496,9	1526	1492,6	1482,3	1493,4	+23,3
Валова продукція сільського господарства, млн. грн	10307,6	10999,2	16022,8	15520,4	16660,8	17212,6	+6905
Чистий прибуток, млн. грн	76,4	1062,2	757,4	2553,0	11854,5	8222,1	+8145,7
Коефіцієнт освоєння землі	0,66	0,65	0,64	0,64	0,64	0,64	- 0,02
Коефіцієнт розораність	0,98	0,92	0,93	0,93	0,93	0,93	- 0,05
Коефіцієнт використання ріллі	0,86	0,87	0,89	0,87	0,87	0,87	+0,01
Відсоток посівної площі від площі землі в обробітку	86,2	87,1	88,9	87,1	86,5	87,2	+1,0
Одержано на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн: валової продукції	358,5	382,6	557,3	539,8	579,5	598,7	240,2
чистого прибутку	0,03	37,0	26,3	88,8	412,3	286,0	286,0
Вироблено на 100 га ріллі: зерна	1672,4	1661,1	3283,8	2815,2	3130,5	3375,6	1703,2
цукрових буряків	905,2	1049,2	900,2	1016,0	814,7	1219,7	314,5
Рівень рентабельності,%	5,6	21,7	8,3	23,4	67,3	47,8	42,2
в т.ч. продукція рослинництва	5,8	28,0	9,0	26,7	78,5	59,9	54,1

Джерело: розраховано автором за даними: [6]

спеціалізації й розмірів виробництва з територіальними особливостями;

3) бути найефективніше організоване для конкретних умов простору й часу та забезпечувати досягнення максимального економічного й соціального ефекту при дотриманні екологічних вимог

4) забезпечувати оптимальну взаємодію з навколишнім середовищем, охорону землі в процесі її використання, підвищення родючості ґрунтів і збереження складу та співвідношення земельних угідь;

5) передбачати дбайливе ставлення до землі, що включає в себе як кількісну так і якісну (зниження земле-місткості різних виробництв);

6) передбачати постійне вдосконалення технологічних процесів, які безпосередньо пов'язані як з використанням земель, так і не пов'язаних, але таких, що впливають на стан земель чи якість вирощуваної продукції.

Проте організувати таке раціональне використання земель непросто, зокрема тому, що родючість не є єдиною відмінністю землі від інших природних ресурсів чи рукотворних об'єктів. Так, найважливішою відмінністю землі від будь-яких інших об'єктів нерухомості й засобів виробництва є те, що земля - це не результат людської праці, вона унікальний продукт природи. На відміну від таких об'єктів, як житлові та виробничі приміщення, транспортні системи, також необхідних для людини, земля не може бути відтворена знову, вона незамінна й неповторна. Хоча ґрунтова родючість і є відносно відновлюваною, але більшість просторових властивостей землі в разі їх утрати відтворити неможливо, тому земельні угіддя можна вважати не відтворюваними ресурсами.

Висновки. Як економічна категорія виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати виробництва сільськогосподарських підприємств регіону, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів.

В результаті досліджень можна зробити висновок, що економічна ефективність використання виробничого потенціалу сільського господарства - це об'єктивно обумовлений рівень господарських результатів, що

забезпечується раціональним використанням виробничих ресурсів. При цьому виробничий потенціал господарств Полтавської області визначається можливим обсягом виробництва валової продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Тому виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Список літератури:

1. Будзяк В. М. Трансформація земельної власності в сільському господарстві / В. М. Будзяк // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. праць. — Ч. 2. — К. : РВПС України НАН України, 2002. — С. 168—173.
2. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / за наук. ред. Л.Я. Новаковського. — К.: Аграр. наука, 2015. — 48 с.
3. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / [П.П. Борщевський, Чернюк М. О., Заремба В. М. та ін.]. — К. : Аграрна наука, 1998. — 421 с.
4. Природно-ресурсна сфера України : проблеми сталого розвитку та трансформації / [під загальн. ред. Б. М. Данилишина]. — К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. — 734 с.
5. Сайт Головне управління Держгеокадастр у Полтавській області: [електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://land.gov.ua/info/poltavska-oblast/>
6. Сільське господарство Полтавської області у 2016 році / За ред. Безхлібняк Людмили Миколаївни // Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Полтавській області. — Полтава, 2017. — 224 с.

References

1. Budziak, V.M. (2002), “Transformation of land property in agriculture”, *Produktyvni syly i rehional'na ekonomika: zb. nauk. prats'*, vol. 2, pp. 168—173.
2. Novakovskiy, L.Ya. (2015), *Natsional'na dopovid' schodo zavershennia zemel'noi reformy* [National report on completion of the land reform], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.
3. Borschevs'kyj, P.P., Cherniuk, M. O. and Zaremba, V. M. (1998), *Pidvyschennia efektyvnosti vykorystannia, vidtvorennia i okhorony zemel'nykh resursiv rehionu* [Improvement of efficiency of utilization, recovery and conservation of land resources of the region], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.
4. *Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsii* [Natural resource sphere of Ukraine: issues of sustainable development and transformation] (2006), under the general editorship of Danylyshyn, B.M., ZAT “Nichlava”, Kyiv, Ukraine.
5. Head Office StateGeoCadastre in Poltava Region, available at: <http://land.gov.ua/info/poltavska-oblast/> (Accessed 20 December 2017)
6. *Sil's'ke hospodarstvo Poltavs'koi oblasti u 2016 rotsi* [Agriculture of Poltava Region in 2016] (2017), under the editorship of Bezkhlibniak L.M., Office for National Statistics of Ukraine, Main Office for Statistics in Poltava Region, Poltava, Ukraine.